

ÁLIPBE

QARAQALPAQ ÁLIPBESINDEGI HÁRIPLER, OLARDIŇ IZBE-IZ JAYLASIW TÁRTIBI HÁM ATLARI

q/t	baspa	jazba	aytı- lıwı	kirill	q/t	baspa	jazba	aytı- lıwı	kirill
1	Aa	<i>Aa</i>	a	а	18	Nn	<i>Nn</i>	ne	н
2	Áá	<i>Áá</i>	á	ә	19	Ňň	<i>Ňň</i>	ňe	ň
3	Bb	<i>Bb</i>	be	б	20	Oo	<i>Oo</i>	o	о
4	Dd	<i>Dd</i>	de	д	21	Óó	<i>Óó</i>	ó	ө
5	Ee	<i>Ee</i>	e	е, э	22	Pp	<i>Pp</i>	pe	п
6	Ff	<i>Ff</i>	fe	ф	23	Rr	<i>Rr</i>	re	р
7	Gg	<i>Gg</i>	ge	г	24	Ss	<i>Ss</i>	se	с
8	Ǵǵ	<i>Ǵǵ</i>	ǵa	ғ	25	Tt	<i>Tt</i>	te	т
9	Hh	<i>Hh</i>	he	х	26	Uu	<i>Uu</i>	u	у
10	Xx	<i>Xx</i>	xa	х	27	Úú	<i>Úú</i>	ú	ү
11	İi	<i>İi</i>	i	ы	28	Vv	<i>Vv</i>	ve	в
12	Ii	<i>Ii</i>	i	и	29	Ww	<i>Ww</i>	we	ў
13	Jj	<i>Jj</i>	je	ж	30	Yy	<i>Yy</i>	ye	й
14	Kk	<i>Kk</i>	ke	к	31	Zz	<i>Zz</i>	ze	з
15	Qq	<i>Qq</i>	qa	қ	32	Shsh	<i>Shsh</i>	she	ш, щ
16	Ll	<i>Ll</i>	la	л	33	Cc	<i>Cc</i>	ce	ц
17	Mm	<i>Mm</i>	me	м	34	Chch	<i>Chch</i>	che	ч

QARAQALPAQ TILINİN TIYKARGI ORFOGRAFIYALIQ QAĞIYDALARI

ALIPBEDEGI HARIPLERDİN XİZMETI HÁM JAZILIWİ

Álipbeniń quramına kirgen hárıpler xızmetine qaray eki túrli bolıp bólinedi:

1) dawıslı seslerdi bildiretuǵın hárıpler: **a, á, e, ı, i, o, ó, u, ú.**

2) dawıssız seslerdi bildiretuǵın hárıpler: **b, d, f, g, ğ, h, x, j, k, q, l, m, n, ń, p, r, s, t, v, w, y, z, sh, c, ch.**

DAWISLI HARIPLERDİN IMLASI

§1. A a hárıbi—juwan, ashıq dawıslı **a** sesiniń tańbası. Ol juwan buwınlı sózlerdiń barlıq esitilgen orınlarında jazıladı: **adam, alma, ana, bala, taw, tas, qaharman, abadan, avtobus, vagon** t.b.

§2. Á á hárıbi—jıńışke, ashıq dawıslı **á** sesin tańbalaydı. Bul hárıp, kóbinese sózlerdiń birinshi buwınında, geyde ekinshi hám onnan sońǵı buwınlarda da jazıladı: **álem, báhama, kán, qánige, gálle, qálem, kútá, báhár, másláhát, Ábdirasúwli** t.b.

§3. E e hárıbi—jıńışke, qısıq dawıslı **e** sesin bildiredi. Ol túpkilikli hám basqa da ózlestirme sózlerdiń barlıq esitilgen orınlarında dara **e** túrinde jazıladı: **el, eki, etik, ertek, erkin, terek, bes, besik, besew, kerege, kólenke, elektr, ekran, ekonomika, emal, epitet, estetika, chechen, Elena, Egor** t.b.

§4. Í ı—juwan, qısıq dawıslı **ı** sesiniń tańbası. Bul hárıp túpkilikli sózlerinde qısqa dawıslı sestı bildirse (**ılaq, ıdı, ırım, orın, tınıq, qızıl** t.b.), **ıl, sır, cıgan** sıyaqlı rus tili arqalı kirgen sózlerde ádettegiden góri sozınqılaw ayıladı.

§5. I i hárıbi—jıńışke, qısıq dawıslı **i** sesin tańbalaydı hám sózlerdiń barlıq esitilgen orınlarında jazıla beredi: **is, ilim, iyin, irimshik, iyis, isenim, ilmek, ıl, biz** t.b. sózlerde

qısqa dawıslı seslerdi bildirse, al **kino**, **lirika**, **ximiya**, **fizika**, **ekonomika** t.b. sıyaqlı rus tili arqalı kirgen sözlerdiñ jazılıwında sozıñqı aytilatuğın sestıñ xızmetin de atqaradı.

İy/ıy qosarlıları jıy, jıyn, kiy, kiyin, siyle, iyne, qıy, qıyn, qıydı, qıyadı, toqıydı, uyıydı, bekiydi, suwıydı hám **ádebiy, mádeniy, ilimiy** t.b. sıyaqlı sözlerdiñ aqırında qosarlı túrinde saqlanıp jazıladı.

Ánlatıw: qánige (qániyge emes), **táğdir** (táğdiyir emes), **tásir** (tásiyir emes), t.b. sözlerde. **Sonday-aq Ámin** (Ámiyin emes) **Ámina** (Ámiyina emes), **Nızamatdin** (Nızamatdiyin emes) t.b. sıyaqlı adam atlarında **i** háribi sóylewde ádettegiden sozılın-qırıp aytılsa da, jazıwda birinshi kórsetilgen túrinde jazıladı.

§6. O o háribi—erinlik, ashıq dawıslı **o** sesiniñ tañbası. Bul hárıp, kóbinese tıpkillikli hám ózlestirme sözlerdiñ dáslepki buwınında, al ózlestirme sözlerdiñ basında, aqırında da jazıladı: **ol, oraq, oramal, ot, otın, otaq, otar, qonaq, sora, sona, Omar, oda, opera, okrug, order, ocherk, okean, radio, kino, video** t.b.

§7. Ó ó háribi—erinlik, ashıq dawıslı **ó** sesiniñ tañbası. **Ó** háribi, kóbinese sözlerdiñ birinshi buwınında jazıladı, soñğı buwınlarda esitilgen menen jazıwda jüdá siyrek qollanıladı: **óz, ót, ómir, óner, óndiris, ógiz, bóz, kóz, kólem, kóylek, bódene, kólenke, tól, ónim, maysók, átshók, áshekóy, átóshkir, átkónshek** t.b.

§8. U u háribi—erinlik, qısıq dawıslı **u** sesiniñ tañbası. Bul hárıp, kóbinese sözlerdiñ dáslepki buwınında hám geybir sözlerdiñ keyingi buwınlarında da ushırasadı hám jazıladı: **ul, usı, usıl, untaq, ultan, ullı, qulın, julın, qudıq, qundız, maqul, maqluq, huqıq, gúlğula** t.b.

Al, **institut, universitet, galstuk, Ukraina, ustav, jurnal** t.b. sıyaqlı ózlestirme sözlerde hám **Aruwxan** (Aruxan emes), **Sulıwxan** (Suluxan emes), **Aytuwxan** (Aytuğan emes) **Muwsa** (Musa emes) t.b. tıpkillikli adam atlarında **u** háribi **ıw/iw, uw/úw** qosarlarınıñ xızmetin atqarıp, sozılınqı aytıladı hám jazıladı.

§9. Ú ú háríbi—erinlik, qısıq dawıslı ú sesiniñ tañbası. Bul háríp, kóbinese sózlerdiñ birinshi buwınında jazıladı: **úki, úzik, úmit, túlki, júzik, sútılmek, úyrek, kún, tún** t.b.

Al, dástúr, májbúr, búlbúl, dúldúl, gúmgúm, biygúna, nagúman, Qumshúngil, Aygúl, Aqsúngúl t.b. sıyaqlı sózlerdiñ ortańǵı hám sońǵı buwınlarında da jazıladı.

Uw/úw, iw/iw qosarlılarınıñ jazılıwı: **uw/úw** qosarlıları, kóbinese sózlerdiñ birinshi buwınında jazıladı da, sońǵı buwınlardı **iw/iw** túrinde jazıladı: **jaziw, seziw, súziw, suwiw, jayiw, sıziw, rawajlandırıw, bilimlendiriw** t.b. Biraq, geypara birigip jazılátıǵın **kúnshuwaq, ulıshuw-qumquwıt** sıyaqlı qospa sózlerde ekinshi hám onnan sońǵı buwınlarında da jazıladı.

§10. Sóz ishinde qatar qollanılátuǵın dawıshlardıń imlası:

- 1) **ia:** material, radiator, milliard, radiaciya t.b;
- 2) **io:** radio, biologiya, million, stadion t.b;
- 3) **ai:** Ukraina, mozaika, novokain t.b;
- 4) **oi:** alkaloid, ellipsoid t.b;
- 5) **ea:** eo: teatr, okean, laureat, teorema, seans, realizm t.b.
- 6) **ae, oe:** aerobus, aerodrom, poema, poetika, koefficient t.b.
- 7) **oa:** oasis, kinoaktyor, radioaktiv t.b.

Basqa jaǵdaylarda qatar kelgen dawıshlar qaraqalpaq tilinde dástúrli aytıluwı boyınsha jazıladı: **sanaat, qanaat, jámaát, zúraát, saat** t.b.

DAWÍSSÍZ HÁRIPLERDÍŇ IMLASÍ

Dawıssız hárípler únli hám únsiz dawıssızlar bolıp ekige bólinedi:

- 1) únli dawıssızlar: **b, d, g, ǵ, j, l, m, n, ń, r, v, w, y, z.**
- 2) únsiz dawıssızlar: **f, h, x, k, q, p, s, t, sh, c, ch.**

ÚNLI DAWÍSSÍZLAR

§11. B b háríbi—qos erinlik **b** sesiniñ tañbası. Bul háríp túpkilikli sózlerde, kóbinese sózdiñ basında, ortasında **b** sesi

türinde jazıladı: **bala, bazar, bahq, bajban, barabar, baba, baraban** t.b. Ol tüpkilikli sözlerde söz aqırında qollanılmaydı. Al, geypara özlestirme sözlerdiñ aqırında **p** bolıp ayılğan menen, seslik özgesheligi esapqa alınbay, hâriplik princip tiykarında **b** hâribi menen jazıladı: **arab, klub, shtab** t.b.

§12. **D d** hâribi — **d** sesin tañbalaydı. Bul sözlerdiñ basında, ortasında, aqırında ayıladı hám jazıladı: **dala, dana, dándan, dárya, joldas, qurdas, yados, abadan, áwlad** t.b.

Awızeki sóylewde **shad, abad, pud, sud, zavod, Xalqabad** sıyaqlı sözlerde **t** bolıp ayılğan menen **d** jazıladı.

§13. **G g** hâribi — dawıssız **g** sesiniñ tañbası. Bul hârip, kóbinese söz ishinde jıñshke dawıslılar menen kelip, sózdiñ basında hám ortasında jazıla beredi: **gúl, gúmis, gúzar, segiz, búgin** t.b. Geyde özlestirme sözlerde söz aqırında da jazıladı: **biolog, geolog, pedagog, ginekolog** t.b.

§14. **Ğ ğ** hâribi — dawıssız **ğ** sesiniñ tañbası. Ol, kóbinese juwan dawıslılar menen kelip, siyregirek sózdiñ basında, kóbirek ortada, geyde söz aqırında da jazıladı: **ğaz, ğarbız, ğargá, ğarrı, ğumsha, ğozapaya, shağala, ağa, toğay, bağ, bağman, shağ** t.b. Bul hârip **ğárezsiz, ğáziyne, ğárejet, gálle, ğázzel** t.b. sıyaqlı sözlerde jıñshke dawıslılar menen de bir buwında qollanıladı.

§15. **H h** hâribi — kómekey **h** sesin bildiredi. Bul hârip sözlerdiñ esitilgen orınlarında jazıla beredi. Ol tüpkilikli sözlerde jüdá siyrek, arab-parsı tillerinen özlesken sözlerde kóbirek qollanıladı: **hákim, hámir, házir, báhár, sháhár, baha, máhál, muhabbat, qaharman, hal, halat, hárem, hárre, ah, úwh, pah** t.b.

§16. **J j** hâribi — dawıssız **j** sesiniñ tañbası. **J** hâribi esitiliwi boyınsha sózdiñ basında, ortasında, geyde soñında da jazıladı: **jay, jol, jıl, júr, jaz, jıyde, jez, hújjet, shóje, góje, tiraj, jurnal, garaj, janr** t.b.

§17. **L l** hâribi — sonor dawıssız **l** sesin tañbalaydı. Ol sózdiñ barlıq esitilgen orınlarında qollanıladı hám jazıladı: **lapız, lebiz, lágen, laqap, labır, láblebi, al, sal, alma, tallıq,**

ilaqa, awıl, qala, lak, laborant, lenta, lirika, material t.b.

§18. M m háribi—erinlik, sonor dawıssız **m** sesiniñ tañbası. Bul háríp sózlerdiñ barlıq orınlarında jazıla beredi: **may, mektep, mal, mol, múmkin, menmen, sayaman, ilhám, qálem, tam, makaron, Mars** t.b.

§19. N n háribi—murınlıq, sonor dawıssız **n** sesin belgileytuğın tañba. Bul háríp sózlerdiñ barlıq orınlarında jazıladı: **nan, naqıl, nama, mákan, nağıs, ana, dene, jonqa, azangı, túngi, Sársenbay, nasos, neft, notarius, nota** t.b.

§20. N n háribi—murınlıq sonor dawıssız **n** sesin tañbalaydı. Ol sóz ishinde, aqırında qollanıladı hám jazıladı: **ań, ańgar, jańa, ańız, teńge, teń, deńgene, kón, sheńgel, jıńıl** t.b.

§21. R r háribi—sonor dawıssız **r** sesiniñ tañbası. Bul háríp sózlerdiñ ortası menen aqırında kóp qollanıladı hám jazıladı: **qora, sora, qoraz, qorıq, kiris, jarganat, yaramazan, taraw, qar, zor, otır, tur, júr, qarar, xabar** t.b.

Al, ray, ret, ruqsat, ruwxıy, reń, renish, ruw, ráhát, raxmet, rayon, radio, Rzambet, Reyim, Rısgúl t.b. sıyaqlı sózlerdiñ aldında **ı, i, u** sesleri esitilse de, jazıwda esapqa alınbaydı. Biraq, **ırım, irza, iras, irash, Írisqul** sıyaqlı sózlerde **ı** sesi qollanıladı hám jazıladı.

§22. V v háribi—erinlik-tislik **v** sesiniñ tañbası. Bul háríp, tiykarınan, **vagon, vazelin, avtobus, voleybol, avtomat, vokzal, valyuta** t.b. sıyaqlı ózlestirme sózlerde jazıladı.

§23. W w háribi—erinlik sonor dawıssız **w** sesin bildiretuğın tañba. Ol sózlerdiñ barlıq orınlarında jazıladı: **Watan, waqıt, wáde, wálayat, wáj, taw, suw, gúwen, súwen, hawa, juwan, júwen, awıl, aw** t.b.

§24. Y y háribi—sonor dawıssız **y** sesiniñ tañbası. Bul háríp az muğdarda sózlerdiñ basında, jiyirek sóz ortası hám aqırında jazıladı: **yaqshı, yamasa, yapırmay, yosh, Yaqıp, qoyan, ayaq, tayaq, qoy, toy, oyın, yad, yod** t.b.

§25. Z z háribi—dawıssız **z** sesin tañbalaydı. Bul háríp geypara esitiliw ózgesheliklerine qaramastan sózlerdiñ barlıq

orınlarında qollanıladi hám jazıladi: **zor, zaman, zorga, zań, zúraát, zárúr, sazan, qazan, gúze, júzik, júzim, gúz, júz, dúz, lebiz, zoologiya, zootexnik** t.b.

ÚNSIZ DAWISSÍZLAR

§26. F f háribi—erinlik-túslık **f** sesiniń tańbası. Bul hárıp, kóbinese arab-parsı, rus hám rus tili arqalı kirgen ózlestirme sózlerde jazıladi. Awızeki sóylewde **p** sesine almasıp esitilse de, ádebiy tilde qabıl etilgen imlası saqlanadı: **feyl, fabrika, futbol, fermer, ferma, fizika, asfalt, shkaf, kafe, telefon, familiya, fevral, Fatima** t.b.

§27. X x háribi—**x** sesin tańbalaydı. Bul qaraqalpaq tiliniń túpkilikli sózlerinde ushıraspaydı. Ol, tiykarınan, arab-parsı, rus tili arqalı kirgen ózlestirme sózlerde jazıladi. **X** háribi awızeki sóylewde **q** sesine almasıp esitilse de, shıǵısındaǵı dástúrli jazılıwı saqlanadı: **xat, xabar, xalıq, xor, xoja, xojalıq, xana, dárixana, asxana, xızmet, xosh, xoshametlew, paytaxt, ximiya, paroxod** t.b.

§28. K k háribi—**k** sesiniń tańbası. Bul hárıp sózdiń barlıq orınlarında ayıladi hám jazıladi: **kóz, kók, kólem, kabap, kamal, kár, kene, kenedári, kiyiz, kiyik, birlik, keklik, kran, kabel, kafe** t.b.

§29. Q q háribi—**q** sesin tańbalaydı. Bul hárıp, kóbinese juwan dawıslı sesler menen bir buwmda kelip, sózlerdiń barlıq orınlarında ayıladi hám jazıladi: **qamıs, qayıq, qala, qawıq, qutan, qulın, qulan, qonaq, qulaq, diyqan, puqara, dasturqan, ruqsat, qaq, qamar, urwıq, qatıq** t.b.

§30. P p háribi—qos erinlik dawıssız **p** sesiniń tańbası. Bul hárıp sózlerdiń barlıq orınlarında ayıladi hám jazıladi: **pal, payda, paqal, palapan, sopaq, qap, top, topar, shóp, pán, párman, paxta, gozapaya, pochta, parta, planeta** t.b.

§31. S s háribi—**s** sesin tańbalaydı. **S** háribiniń awızeki sóylewdegi **shamal, shaǵal, shalı** sıyaqlı variantları ádebiy tildiń jazıw norması ushın qabıl etilmeydi. Bul ses sózlerdiń

barlıq orınlarında **s** háribi türinde qullanıladı hám jazıladı: **suw, sabın, samal, saǵal, salı, saqal, súwret, sán, qasıq, qosıq, dos, tas, Taqiyatas** t.b.

§32. **T t háribi**—**t** sesiniń tańbası. Bul háríp sózlerdiń esitilgen orınlarında jazıladı: **taw, tas, tana, taza, toǵay, orta, watan, waqıt, taxtay, sút, talant, tut, qutı, ant, qant, Tórtkúl** t.b.

§33. **Sh sh háribi**—únsiz **sh** sesin tańbalaydı. Ol sózlerdiń barlıq esitilgen orınlarında jazıladı: **shash, shana, shanışqı, shiyshe, basshı, dushshı, Shımbay, Tashkent** t.b. Bul háríp kirill jazıwındaǵı **ш** háribiniń ornına da qullanıladı: **shyotka** (щётка), **borsh** (борщ), **shi** (щи), **yashik** (ящик), **pomeshik** (помещик), **Sherbakov** (Щербаков) t.b.

§34. **C c háribi**—birikpeli **c** sesin tańbalaydı. Bul rus yamasa basqa evropa tillerinen ózlesken **cex, cement, centr, cirkul, koncert, docent, pencillin, konstituciya** t.b. sıyaqlı sózlerde jazıladı da, sóylewde eki sestıń (**ts**) birikpesi türinde ayıladı.

§35. **Ch háribi**—birikpeli **ch** sesiniń tańbası. Ol, kóbinese rus yamasa evropa tillerinen ózlesken sózlerde, sonday-aq türkiy tillerindegi sózlerde de qullanıladı: **chek, chex, pochta, ocherk, chempion, chemodan, chuvash, qarachay-balkar, Matchan, Charjaw, Chirchiq** t.b. Bul háríp awızeki sóylewde eki sestıń (**tsh**) birikpesi türinde ayıladı.

TÚBIR HÁM QOSÍMTALARDÍN IMLASÍ

§36. Túbiri únli dawıssız **n** sesine pitken sózlerge únli **b** sesinen baslangan ekinshi bir sóz yamasa qosımtalar qosılǵanda, sóz aqırındaǵı **n** sesi **m** sesine almasıp esitiledi. Biraq, jazıwda sózdiń túbirindegi, **n** háribi saqlanıp jazıladı: **isenbedi** (**isembedi** emes), **kónbedi** (**kómbedi** emes), **Sársenbay** (**Sársembay** emes) t.b.

Sonday-aq, sózdiń aqırı **n** sesine tamamlanıp, oǵan **l** sesinen baslangan qosımta qosılса, **n** sesi **l** ǵa aylanıp ayılса da,

jazıwda **n** saqlanıp jazıladı: **janlıq** (**jallıq** emes), **sanlıq** (**sallıq** emes), **kúnlıkshi** (**kúllıkshi** emes), **jánlik** (**jállık** emes) t.b.

§37. Aqırı **s**, **z** seslerine pitken sózlerge **sh** sesinen baslangan qosımtalar jalğanganda, aytılwda **sh** sesi esitilse de, sóz túbirindegi **s**, **z** háripleri saqlanıp jazıladı: **basshı** (**bashshı** emes), **qusshı** (**qushshı** emes), **duzshı** (**dushshı** emes), **qosshı** (**qoshshı** emes) t.b.

Sonday-aq, aqırı **z** sesine pitken sózlerge únsiz **s** sesinen baslangan qosımtalar qosılğanda da sóylewde sózdıń aqırındağı, **z** sesi **s** sesine almasıp esitilse de, sózdıń túbiri saqlanıp, **z** háribi jazıladı: **jazsın** (**jassın** emes), **dúzsın** (**dússın** emes), **qazsın** (**qassın** emes) t.b.

§38. Aqırı **q**, **k**, **p** únsiz dawıssızlarına pitken sózlerge dawıslı **i**, **i** seslerinen baslangan qosımtalar jalğanganda **q** sesi **ǵ** sesine, **k** sesi **g** sesine, **p** sesi **b** sesine ózgeredi hám sol ózgergen túrinde jazıladı: **oraq-oraǵı**, **terek-teregi**, **górek-góregi**, **qap-qabı**, **mektep-mektebi**, **taraq-taraǵın**, **taq-taǵıp**, **shók-shóǵıp** t.b.

Biraq, **ǵáp**, **tip**, **shaq**, **huqıq**, **shkaf**, **mif**, **telegraf** sıyaqlı sózlerge sol qosımtalar jalğangan menen, túbir sózdıń aqırında ózgeris bolmaydı: **ǵáp-ǵápi**, **tip-tipi**, **shaq-shaqı**, **huqıq-huqıqı**, **shkaf-shkafı**, **mif-mifi**, **telegraf-telegrafi** t.b.

§39. Aqırı **p** sesine pitken geypara feyillerge **-ıp/-ip** qosımtası jalğanganda **p** sesi **w** sesine almasıdı. Jazıwda sol almasqan túrinde jazıladı: **tap-tawıp**, **tep-tewip**, **jap-jawıp**, **sep-sewip** t.b.

§40. **Xalıq**, **orın**, **erin**, **awız**, **qarın**, **murın**, sıyaqlı túbir sózlerge **-ı/i**, **-ım/-im** tartım qosımtaları jalğanganda túbirdegi qısıq dawıslı **ı**, **i** háripleri túsip qalıp jazıladı: **xalıq-xalqı**, **orın-orını**, **qarın-qarını**, **awız-awzı**, **murın-murını**, **moyın-moyını**, t.b.

Al, geypara **awıl**, **erik**, **kórik** (atlıq), **tilik**, **shirik**, sıyaqlı sózlerge jalğansa, túbir sózdıń soǵı buwınındağı dawıslı háripler túsirilmey jazıladı: **awılı-awılı**, **erik-erigi**, **kórik-kórigi**, **sherik-sherigi**, **tilik-tiligi**, **shirik-shirigi** t.b.

Biraq, **erk-erki, kórk-kórki** sıyaqlı sózlerdiñ jazılıwı buğan qatnaslı emes. Bular tübirdegi qısıq dawıslı **i** sesi pütkilley túsip qalğan türinde jazılğanı durıs.

§41. Aqırı bir qıylı eki dawıssızğa pitken **metall, kilogramm, klass, kongress, kilovatt** t.b. sıyaqlı ózlestirme sózlerge qosımtalar qosılsa, bul dawıssız háriplerdiñ birewi túsirilip jazıladı: **metall-metalı, metaldan, metallar; klass-klası, klastan, klassız; kilogramm-kilogramı, kilogramlap, kilogramnan** t.b.

§42. Aqırı **kt, ng, nk, nk, mn, zd, st, rk, sk** sıyaqlı qabatlasqan dawıssızlarğa tamamlanğan sózlerge qosımtalar tikkeley jalğana beredi: **bank-bankke, gimn-gimnniñ, poezd-poezdı, tekst-tekstten, park-parkke, reñk-reñkleri, Minsk-Minskke** t.b.

§43. Familiya jasawshı qosımtalar aqırı dawıssızğa pitken ismlerge **-ov-ova**, dawıslıǵa pitkende **ev-eva** bolıp jalğanadı: **Abaev, Aytbaev, Dáwletbaev, Annaklicheva, Allashev, Jumasheva** t.b.

QOSPA SÓZLERDİŇ IMLASÍ **QOSÍLÍP JAZÍLÍW**

§44. Eki ya birneshe tübirlerden quralğan qospa sózlerdiñ birewi yaki ekewi de fonetikalıq ózgeriske ushırağan bolsa, bunday sózler birigip jazıladı: **búgin, bıyl, bilezik, qolǵap, shegara, jarganat, ayǵabaǵar, qarbaraq, ashıwdas, moyınturıq** t.b.

§45. Eki hám onnan da kóp sózlerdiñ qosılıwınan jasalğan menshikli atlıqlar birigip jazıladı:

a) adam atları: **Aytjan, Allambergen, Turdimurat, Seyitkamal, Ultuǵan, Baǵdagúl, Biybaysha** t.b.;

b) birneshe sózdiñ qosılıwınan dúzilgen qala, awıl, jer, suw (dárya, kól, ózek, arna) atamaların bildiretuǵın menshikli qospa atlıqlar bas háripten baslanıp birigip jazıladı: **Qońırat, Qanlıkól, Qaraózek, Taxtakópir, Bestóbe,**

IMLA QAĞÍYDALARÍ HÁM SÓZLIKKE QOSÍMSHALAR

Qaraqalpaq kirill álipbesindegi ayırım háríp hám belgiler qaraqalpaq latin imlasında tómendegishe beriledi:

1. **ѐ, ю, я** hárípleriniń ornına latinsha jazıwda **yo, yu, ya** birikpeli hárípleri jazıldı: заѐм — **zayom**, плѐнка — **plyonka**, бюро — **byuro**, юрист — **yurist**, ядро — **yadro**, yaki, **yaqshı, Yaqıp** t.b.

2. Kirill jazıwındaǵı jıńışkertiw (**ь**) belgisi menen jazılatuǵın sózler tómendegishe jazıladı:

1) kirill jazıwındaǵı dawıssız seslerdiń jıńışkeligin bildiretuǵın sózlerde **ь** belgisi latin jazıwında qollanılmaydı: альбом — **albom**, асфальт — **asfalt**, апрель — **aprel**, январь — **yanvar** t.b.;

2) bul belgi ayırıw xızmetinde kelgende eki túrli jazıladı:

a) kirill jazıwındaǵı **ѐ, ю, я** háríplerinen aldın kelgende, jıńışkertiw belgisi túsirilip, kórsetilgen háríplerdiń ornına **ye, yu, ya** hárípleri jazıladı: интервью — **intervyu**, фортепьяно — **fortepiano**, Илья — **Ilya**, дэрья — **dárya**, Ильяс — **Ilyas** t.b.;

b) sóz ortasında **и, о** háríplerinen aldın kelgende, ayırıw belgisi xızmetindegi belginiń ornına **y, o** hárípleri jazıladı: павильон — **pavilyon**, батальон — **batalyon**, Ильин — **Ilyin** t.b.

3. Ayırıw (**ь**) belgisi rus tilinen ózlesken sózlerde alıp taslamp, **е, ю** hárípleriniń ornına **ye, yu** hárípleri jazıladı: объект — **obyekt**, субъект — **subyekt**, разъезд — **razyezd**, адъютант — **adyutant** t.b.

4. Kirill jazıwındaǵı **ш, щ** hárípleriniń ornına **sh** háribi qullanıladı: шкaf, сhtab, shi, shyotka, yamshik, yashik t.b. Biraq, мещан sózi latin jazıwında meshshan túrinde jazıladı.

5. Rus tilindegi birikpeli **ц** háribiniń ornına **c** grafeması qullanıladı: цирк — **cirk**, цемент — **cement**, конституция — **konstituciya**, концерт — **koncert** t.b.

6. **ч** birikpeli háriptiń ornına eki háriptiń birikpesi **ch** háribi jazıladı: чек — **chek**, чех — **chex**, чечен — **chechen**, чемодан — **chemodan** t.b.